

НЕКОМУНИСТИЧЕСКИЯТ ЛИТЕРАТУРЕН ПЕЧАТ В БЪЛГАРИЯ (1945 – 1947 г.)

Владимир Мигев

След Берлинската конференция на “тримата големи” (17 юли – 2 август 1945 г.) за известен период от време в България бе оформена плуралистична политическа система с наличието в нея на официално признати опозиционни партии: БЗНС – Никола Петков, Българската работническа социалдемократическа партия и Демократическата партия. Те имаха свои печатни органи – вестниците “Народно земеделско знаме”, “Свободен народ” и “Знаме”. В тях се печатаха и материали по литературни въпроси. Тези вестници влизаха в остри спорове с органа на Съюза на българските писатели “Литературен фронт”, който стоеше на комунистически позиции, както и с двата официоза: “Работническо дело” и “Отечествен фронт”. Борбата между писателите-комунисти и опозицията зае важно място в политическия живот на страната. Освен това през 1946 – 1947 г. за кратко време съществуваха и два литературни вестника на писателски среди, гравитиращи към партии на Отечествения фронт – вестник “Лост” – под влияние на звенарите, и вестник “Стожер” – на писатели от отечественофронтския БЗНС. Понякога в политическите спорове, свързани с литературата, се намесваха и печатните органи на Народния съюз “Звено” – вестник “Изгрев” и списание “Балкански преглед”, както и на Радикалната партия – вестник “Време”. Техните изяви обаче бяха спорадични и нямаха особено голямо значение.

Въпросите за политическите борби между опозицията и комунистите в сферата на литературата в периода 1945 – 1947 г. са разглеждани вече в българската историография от Сашо Попов¹ и

в по-общ план от Весела Чичовска и Йордан Янев². Първата работа на С. Попов и работите на Чичовска и Янев са обаче свързани с политическата обстановка преди 10 ноември 1989 г., при която възможностите за цялостното излагане на историческата истина бяха твърде ограничени. Втората работа на Попов е едно изказване на конференция, в което проблемите не са разгледани в широта. Също така фрагментарно, без наличието на цялостно изследване, са поставени някои моменти и в една по-нова работа на Наталия Христова³. Що се отнася до двата отечественофронтовски литературни вестника, техните проблеми не са разработвани досега в историографията.

В тази кратка статия са разгледани единствено политическите аспекти на въпросите на художествената литература в българския некомунистически печат в посочения период.

Кои бяха главните моменти в линията на опозицията по литературните въпроси? На първо място, те изтъкваха наличието на грубо политизиране и тенденциозност в литературата по това време, поставянето ѝ в служба на политическите интереси на БРП (к), усилията за налагането на пълна хегемония на комунистическата идеология, липсата на общочовешки и хуманитарни тенденции, насаждането на непримиримост и омраза. Като се изключат някои моменти на пресилване, общо взето, изводите на опозицията бяха справедливи и верни⁴. Освен това се посочваше, че редица писатели комунисти, особено Георги Караславов, си служеха в политическите спорове с груб и невъздържан език, който нямаше нищо общо с литературното дело.

Оттук следваше друг извод: подчиняването на литературата на определени политически цели и свеждането ѝ до функция на партийната пропаганда. Това довеждаше до значително спадане на нейното художествено равнище. За това играеха роля такива фактори като повишаването на хонорарите, както и по-бързото изливане на бял свят на произведенията, в които бе налице нужният политически заряд. В опозиционните вестници се подчертаваше, че е налице рязко набъбване на издаваните литературни творби, по-

голямата част от които бе със съмнителна художествена стойност. Чувствувахе се и силно принизяване на критериите на критиката при оценката на тези произведения в прокомунистическия печат⁵.

Друг важен момент в материалите по литературни въпроси на опозиционните вестници бе разобличаването на предишни действия на активно ангажираните писатели в подкрепа на новата власт. Много от тях преди 9 септември бяха на отговорни постове в държавния апарат или участваха в акции, подкрепящи тогавашния режим. Такива факти се посочиха за Емил Коралов, Орлин Василев, Стоян Даскалов, Стефан Станчев, Асен Разцветников и др. Особено ярко се подчертаваха позициите и действията в подкрепа на предишната власт на Г. Караславов и Никола Фурнаджиев – писателите, които бяха в челните редици на борбата срещу опозицията.

В това отношение много силна бе статията на П. Чавдаров (вероятно псевдоним) “Литературни ратаи” в броя на “Народно земеделско знаме” от 15. 02. 1946 г. “Българският писател – се казваше в статията, – нямайки качествата на истински човек, за да бъде господар на своята воля и на творческия си импулс, твърде лесно става писател-ратай, който работи това, което му се поръча от господаря”. По-нататък авторът определяше три етапа на скъсване с левите идеи и лявото движение от писателите. През първия етап, 20-те години, с тях скъсали Н. Фурнаджиев и А. Разцветников, през втория: 1935 – 1936 г. – Г. Караславов и Орлин Василев, през третия, в годините на войната (1941 – 1944 г.): Ем. Коралов, Стефан Станчев, Стоян Даскалов и др. Авторът заключаваше: “Фашизмът и великобългарският шовинизъм в литературата бе създаден и закрепен чрез органите на Крапчев – Бадев – Вл. Василев, но ако разтворите техните издания, ще видите имената на много писатели, които днес са активни отечественофронтовци”.

В опозиционните вестници бяха показани и някои документални свидетелства в тази насока. Така на 25 август 1946 г. “Народно земеделско знаме” публикува снимка на банкет от 12 декември 1938 г., даден от тогавашния министър на просветата Богдан Филов на представители на творческата интелигенция. На снимката личаха добре Ангел Каралийчев, Н. Фурнаджиев, Дими-

тър Б. Митов, А. Разцветников, Анна Каменова, Елисавета Багряна и др. На 13 август 1946 г. “Свободен народ” препечата “Възвание към българския учител” в подкрепа на режима и на цар Борис, публикувано в кн. 9 на списание “Просвета” от 1941 г. Възванието беше подписано от Елин Пелин, А. Каменова, Ел. Багряна, А. Разцветников, Георги Константинов, Н. Фурнаджиев, Боян Болгар и пр. На 17 февруари 1946 г. “Народно земеделско знаме” публикува снимка, взета от в. “Заря” от 29 април 1941 г., на която се виждаше как Славчо Васев се покланя на гроба на първия хитлеристки войник, загинал на Балканите⁶.

Всички тези материали предизвикват тъжни мисли за българската интелигенция. Значителна част от нея бързо се приспособяваше към всяка нова власт и започваше активно да ѝ служи, “забравяйки” предишните си позиции и действия – едно явление, което за съжаление се забелязва масово и в наше време.

Както изтъква поетът Паун Генов, репресиран преди 9. IX. 1944 г. като активен земеделец, останал верен на идеите на БЗНС – Никола Петков и след промяната, в този момент хора, които бяха служили на предишния режим, го наричаха “реакционер” и “фашист”. Разбира се, в интерес на истината трябва да отбележим, че от началото на 50-те години П. Генов също се приобщи към властта.

Масовото приспособленчество на писатели бе осъдено по това време от редица писатели комунисти и безпартийни като Гьончо Белев, Николай Хрелков, Атанас Далчев, Йордан Стратиев, проф. Александър Балабанов и пр.⁷

При отстояването на своята линия опозиционните среди търсеха съзвучие с някои по-колебливи елементи в отечествено-фронтовския лагер, като например сред звенарите. Те често цитираха извадки от техния орган – вестник “Изгрев”. Така в “Знаме” от 16 февруари 1946 г. бяха препечатани части от статията на Иван Богданов срещу монополизма в литературните издания. Опозиционните автори се изказваха положително за въздържаността и умереността на писателите Константин Константинов и Константин Петканов, които бяха привлечени към Отечествения фронт. Понякога обаче те явно пресилваха, тъй като в “Литературен фронт” от 5 октомври 1946 г. К. Константинов опроверга писаното за него в

“Знаме”. През пролетта на 1946 г. опозиционните издания приветстваха излизането на първия брой на литературния вестник “Лост”, като се надяваха, че с това ще се преодолее монополизмът, установен от “Литературен фронт”⁸.

Опозиционната преса реагираше и на редица конкретни прояви на литературния живот. Така в две статии: на Я. Янтарски и на Д. Космополитов (вероятно псевдоними) бе отбелязана Първата национална конференция на българските писатели (23–25 септември 1945 г.). В статията на Янтарски се подчертаваше, че основната линия на конференцията е била “впрягане на изкуството в служба на ОФ управление”. Космополитов отбеляза, че конференцията е приела протестна телеграма срещу задържането на двама испански анархисти, но не е взела отношение към задържаните в българските лагери” стотици български анархисти”. Заедно с негативните моменти Янтарски обаче посочи, че конференцията е имала и положително значение: за общуването между творците, за поставянето на въпроса за преценка на българската литература, за насочването на общественото внимание към делото на писателите и пр.⁹

При приемането през 1945 г. на 23-ма кандидат-членове в Съюза на българските писатели (СБП) и предлагането през следващата 1946 г. на девет от тях за членове, опозиционните вестници посочваха, че мнозина от тези хора не се бяха утвърдили още като писатели, но бяха приети, защото служеха на “каузата”. Били са пренебрегнати обаче редица утвърдени автори – членове на Народния съюз “Звено”¹⁰.

Опозиционният печат отговори доста ярко на нападите в отечественофронтовските вестници срещу частните издателства, които бяха обвинени, че издавали “реакционни книги”. Във в. “Знаме” бе подчертано, че ставало дума за добри в художествено отношение произведения¹¹.

Заедно с това в опозиционния печат бяха изразени и редица позитивни моменти. Така например бе декларирано уважение към съвременната съветска литература. “Народно земеделско знаме” писа възторжено за съветските писатели Иля Еренбург и Борис Пастернак, а “Свободен народ” препечата част от статия на видния

съветски литературен критик и теоретик А. Еголин. В “Знаме” бе напечатана справедлива критична бележка за липсата на солидни критерии при издаването на съветската литература. В нея се сочеше, че са били преведени слабите романи на Панфьоров и Фьодоров, а са били пренебрегнати талантливите произведения на Константин Федин – “Първи радости” – и на Вера Панова – “Спътници”, които получили висока оценка в съветските литературни издания.

Не можем да не отбележим и прекрасната статия на Цвети Иванов в “Свободен народ”, в която той осмиваше “избуялата многобройна и твърде слаба партизанска поезия” на автори, които никога не са били партизани, и я противопоставяше на стихосбирката “Партизански песни” на Веселин Андреев, за която даваше най-висока оценка¹².

От 6 март 1946 г. започна да излиза нов литературен вестник – “Лост”. Главна фигура в редколегията на вестника беше свързанят със “Звено” Боян Болгар, но в нея влизаха още членовете на БЗНС-ОФ Димитър Добрев и Петър Стъпов, звенарят Димитър Пантелеев и комунистът Марко Марчевски.

От подготовката около издаването на вестника, както и от състава на редколегията става ясно, че комунистите подкрепиха инициативата – те смятаха, че този вестник ще създаде допълнителни възможности за по-доброто приобщаване на писателите към Отечествения фронт. Във вестника бяха отпечатани редица материали на членове на Комунистическата партия: Людмил Стоянов, Иван Бурин, Камен Калчев, Ангел Тодоров, Кръстьо Белев, бе взето голямо интервю от Димитър Полянов. Редколегията се стареше обаче вестникът да има неутрален облик, той нито веднъж не влезе в полемика с опозиционния печат. В “Лост” бяха отпечатани и редица материали, които се противопоставяха на официалната линия на комунистическия печат. Така в статия на Петър Стъпов в броя от 3 април 1946 г. се искаше да се даде възможност на всички писатели да се изявяват, да се прекрати монополизъмът на “отделни групи в литературните среди”. В един от последните броеве на вестника – от 15 май 1946 г., бяха публикувани две статии,

които силно разбуниха духовете. Първата бе от Бончо Хаджибонев. Авторът оплакваше горчивата съдба на българския писател, но наред с ликвидираните през 1925 г. писатели спомена и двамата осъдени на смърт от Народния съд през 1945 г. – Борис Йоцов и Димитър Шишманов. Статията не бе обаче антиправителствена, в нея въпросите се разглеждаха в общочовешки план.

Другата статия – на свързания с опозицията Никола Атанасов – бе изцяло насочена против режима. В нея се протестираше, макар и косвено, срещу масовите убийства след 9. IX. 1944 г. без съд и присъда. Между другото, в статията се казваше: “Истинският писател всякога е над временните настроения на улицата... Нашият народен писател никога не би признал кой(то) и да било революционен идеал, постигнат със средствата на модерния капиализъм, с развързаните стихии на варварството. Бихте ли могли да си представите Славейковци, Любен Каравелов, Ботев, Вазов и техните приемници в престъпление на кръвожадност или опиянени от изтезанията на хиляди жертви на човешкото озлобление?”¹³

М. Марчевски и Л. Стоянов реагираха остро на споменатите две статии, като обаче разграничиха Хаджибонев от Атанасов. При това Марчевски написа своя отговор в “Лост”. На статиите на членовете на БРП(к) отговори Б. Болгар, като нарече случилото се “буря в чаша вода”¹⁴.

През първата половина на юни 1946 г., след тримесечно съществуване, “Лост” престана да излиза. Неговото бързо пропадане показва, че по това време бе невъзможно да се провежда някаква средна линия в българското общество, па било то и по чисто литературни въпроси.

Понякога писателите – привърженици на НС “Звено” – в своите писания в “Изгрев” и “Балкански преглед” се доближаваха значително до становищата на опозицията. Те отбелязваха например, че българската литература се политизира прекалено много, че в нея господства посредствеността, че вместо към възход тя върви към “опростачване”. Б. Болгар, цитирайки Л. Н. Толстой, подчертаваше, че писателят трябва да бъде чужд на всякакви внушения и влияния и не трябва да бъде обект на въздействие.

Нерядко в звенарските издания се появяваха отрицателни рецензии за творби на писатели-комунисти¹⁵.

От втората половина на ноември 1946 г. започна да излиза нов литературен вестник – “Стожер”, орган на писателите леви земеделци. Вестникът бе значително по-наляво от “Лост” – той воюваше открито и силно с опозицията, влизаше в остри престрелки с нейните вестници и получаваше ответния огън¹⁶.

Редица въпроси в “Стожер” се разглеждаха така, както ги виждаха комунистите – например по въпроса за творческата свобода на писателя, за “лошото влияние на упадъчните литературни течения” върху българския читател, за “лошокачествената” преводна литература, която “заливала българския книжен пазар”, и пр., и пр.

“Никои няма право – пишеше Пеню Русев в брой 13 на “Стожер” – да занимава трудовете хора със своите буржоазно-упадъчни настроения от миналото. Новото време изисква и истински ново изкуство и всички уклони с упадъчни настроения... трябва да бъдат навреме и жестоко разкритикувани и отречени”. В статия в “Стожер” се казваше, че трите постановления, излезли в Съветския съюз през 1946 г. – за списанията “Звезда” и “Ленинград”, за репертоара на драматичните театри и за филма “Големият живот”, били само информационно осветлени в българския печат, а не се действало и у нас в техния дух (!!!). В бележка на Димитър Угрин за новоизлязла антология на българската сатира се критикуваха съставителите, че в нея не бяха намерили място Георги Кирков, Сергей Румянцев, Васил Павурджиев, Христо Радевски и Челкаш¹⁷. В повечето броеве на вестника бяха поместени литературни произведения и статии на писатели-комунисти, взети бяха интервюта с тях, публикувани бяха положителни рецензии за техни новоизлезли книги. Отпечатваха се непрекъснато и произведения на съветски автори, както и обзори за развитието на съветската литература.

И все пак между комунистите и “Стожер” се появяваха противоречия и те бяха неизбежни, тъй като стожерци не можеха да приемат редица моменти от линията на БРП(к) в литературата. Така например възникна спор между Г. Жечев, пишещ на страниците на “Стожер”, и главния редактор на “Литературен фронт” Н. Фурнаджиев. Спорът продължи в няколко броя на двата вестника. Же-

чев обвини Фурнаджиев, че разсъждава властнически и не търпи чуждо мнение, че само една малка група в Съюза на писателите господства в литературния печат и че тя налага на читателите своите възгледи, вкусове и разбирания. “Литературният живот – продължаваше Жечев – днес се нуждае от повече свобода и търпимост”. Той изтъкна, че в органа на съюза непрекъснато се поощряват приспособленски тенденции, като “се оставят в сянка или се отричат по-праволинейни и по-безпристрастни творци”¹⁸.

В поздравлението, което “Стожер” изпрати до “Литературен фронт” по случай неговия 100-тен брой, между другото бе изказано пожелание: “...управата на Писателския съюз да попълни редакционния състав на вестника с писатели от всички политически групировки в Отечествения фронт и тези редактори да имат амбицията да обединят **наистина** (к. м. В. М.) писателите”.

По повод изказването на Тодор Павлов пред годишното събрание на СБП – 1946 г. стожерци споменаха, че все още имало хора, които смятат, че трябва да има групи, които да оценяват “даровитостта и бездарията”. В бр. 17 на “Стожер” бе публикувано голямо интервю с литературния историк Иван Радославов, в което той наблегна на необходимостта да се осигури творческа свобода на писателя. Вестникът реагира срещу остриите квалификации на Ангел Тодоров в рецензията му в “Работническо дело” на труда на Радославов “Българска литература”. Освен това в “Стожер” бе изказано съжаление, че при приемането на новия набор членове в СБП през пролетта на 1947 г. бяха пренебрегнати редица писатели от техния кръг, вече утвърдени творци като Йосиф Петров, Георги Хрусанов, Марий Ягодов, Димитър Горчивкин, Пелин Велков и пр.¹⁹

В периода от есента на 1945 г. до есента на 1947 г. в България бе налице плурализъм в литературния печат, като некомунистическите становища се изразяваха от вестниците на опозицията, както и от органи на писателски групи, стоящи на позициите на отечественофронтовските партии. Опозицията водеше принципна борба срещу усилията на управляващите да установят политическа хегемония в литературния живот, в нейните вестници се отразяваха

редица негативни явления в СБП. Тя обаче не заставаше на позициите на режима преди 9. IX. 1944 г., нещо повече – виждаме, че повтаряше някои погрешни оценки и постановки за литературата преди 9 септември 1944 г., характерни за комунистическите виждания по този въпрос. Що се отнася до двете издания на писателите – свързани с Отечествения фронт, те имаха някои съществени противоречия с комунистите въпреки моментите на съюз и съгрудничество с тях. Оттук става ясно, че разпространяваната дълго време теза за успешните усилия на БКП да бъдат приобщени писателите под знамето на ОФ в посочения период, е твърде прецилна.

БЕЛЕЖКИ

¹ Попов, С. БРП(к), СБП и опозицията (1945 – 1947). – Годишник на Софийския университет, Ист. факултет, т. 78, 1985; Съветският опит и преустройството на СБП (1944 – 1947). – В: България в сферата на съветските интереси. С., 1998.

² Чичовска, В. Г. Димитров и някои проблеми на културната политика в България (1944 – 1949). – В: Г. Димитров, С., 1982; Янев, Й. Основни моменти в културната политика на БРП(к) (1944 – 1948 г.). – Известия на института за история на БКП, т. 55, 1986.

³ Христова, Н. Социалистическият реализм и драма на българския творца (середина 40-х – средина 50-х годов), ВНР, № 1–2, 1998.

⁴ Народно земеделско знаме (НЗЗ), № 101/7 дек. 1945, № 26/5 февр., № 34/14 февр., № 100/5 юли 1946, Свободен народ, № 220/31 окт. 1946, Знаме, № 71/28 ян., № 75/1 февр., № 197/19 септ. 1946.

⁵ НЗЗ, № 103/6 авг. 1946, Знаме, № 45/19 дек. 1945, № 248/18 ноември 1946, Св. народ, № 220/31 окт. 1946.

⁶ Знаме, № 75/1 февр. 1946, Св. народ, № 174/23 авг., № 181/31 авг., № 182/1 септ. 1946, НЗЗ, № 26/5 февр., № 35/15 февр., № 37/17 февр., № 117/25 авг., № 141/15 септ. 1946.

⁷ Национален литературен музей (НЛМ) А – 521/78, с. 2, ЦДАРБ ф. 357 – Б, оп. 1, а. е. 9, л. 19, Делчев, Б. Познавах тези хора. С., 1979, с. 69, 168, 231; Дневник, С., 1995, с. 25.

⁸ НЗЗ, № 36/16 февр., № 46/28 февр., № 99/4 юли 1946, Литературен фронт, № 3/5 окт. 1946.

⁹ НЗЗ, № 41/28 септ., № 51/10 окт. 1945.

¹⁰ НЗЗ, № 57/13 март 1946, Знаме, № 69/25 ян., 1946.

¹¹ Знаме, № 232/30 окт. 1946.

¹² НЗЗ, № 62/23 окт. 1945, № 99/4 юли 1946, Св. народ, № 228/14 ноември, 1945, № 80/19 апр., № 88/23 апр. 1947, Знаме, № 273/17 дек. 1946.

¹³ Лост, № 2/6 март, № 3/20 март, № 4/27 март, № 5/3 апр., № 6/10 апр., № 8/24 апр., № 10/8 май, № 11/15 май 1946.

¹⁴ Лит. фронт, № 25/23 февр., № 38/25 май 1946, Лост, № 13/29 май, № 14/5 юни 1946.

¹⁵ **Болгар, Б.** Оспорими бележки на един писател. // Балкански преглед, 1947, № 5–6.

¹⁶ Стожер, № 2/27 ноемвр. 1946, № 7/1 ян. 1947, Св. народ, № 14/21 ноември 1947г.

¹⁷ Стожер, № 2/27 ноември, № 6/25 дек. 1946, № 7/1 ян., № 13/12 февр. 1947 г.

¹⁸ Стожер, № 24/30 апр., № 31/18 юни 1947.

¹⁹ Стожер, № 7/1 ян., № 15/26 февр., № 16/5 март, № 17/12 март, № 32/25 юни 1947 г.